

Náboženství?

PhDr. Petr Nesvadba, CSc.

Religionisté obvykle odvozují latinský základ pojmu "náboženství" od "religio", což poukazuje k významu "znovuspojení", "znovunalezení", "opětovné spoutání". Tento poukaz je zajisté velmi lákavý, neboť připomíná skutečnost, že každé společnosti, společenství, ba komunitě je zapotřebí nějakého (ideového, hodnotového a normativního) pouta, které ji "drží pohromadě" a zakládá její smysl.

Tomáš Halík ovšem upozorňuje, že existuje i možnost, odvozovat "religio" od "re-legere", neboli "znovu číst", "opětovně zkoumat", což je rovněž velmi zajímavá interpretace, byť již ne tak "prvoplánová", protože poukazující k náboženství jako jisté schopnosti obracet pozornost člověka (a celého lidského společenství) k opětovné, nikdy nekončící a pokorné reinterpretaci světa a svého místa v něm, k hledání vlastní zakotvenosti v rozličných formách porozumění světu i sobě samému. Znamená obrat k hermeneutickému pochopení lidského "pobytu" (Martin Heidegger).

Nedávno mne zaujal jiný návrh, který předložil Zdeněk Kratochvíl; navrhuje v hledání kořenů pojmu „religio“ postoupit až k jeho řeckému základu, kterým je pojem "eusebeia" - a jeho význam překládá Kratochvíl jako „dobrý vztah, ale také „dobrý úžas“ či "dobrou úctu". To je báječný pokyn, neboť zde by se - podle mého názoru nejvýstižněji - zračilo to, oč v (jakémkoli) náboženství vždy šlo a jde: o to, že člověk osvědčuje samu podstatu svého lidství tím, že nečiní sám sebe "pupkem světa", nýbrž vztahuje se (a to vztahem pokory a vážnosti) k tomu, co jej samého (i jeho společenství) přesahuje! Takto pochopená „eusebeia“ nemusí nutně znamenat nějakou konkrétní (institucionalizovanou a ritualizovanou) formu religiozity; to, k čemu se v ní člověk vztahuje, nemusí být žádný „konkrétní“ Bůh či bohové – může to být příroda, univerzum, dějiny, ale i jeho vlastní lidské společenství, tedy obec, rod, předkové... Schopnost zaujmout vůči tomu, vůči čemu se to patří, postoj náležitě úcty, patří totiž k zásadnímu vymezení člověka "napříč" všemi kulturami, patří k tomu, co Aristotelés mínil svým slavným "zóon politikon". Podstatné je v ní to, že - jak to vnímali Řekové - touto schopností člověk překonává „hybris“, tedy „pýchu“, „zpupnost“, jakési „hraní si na boha“. A současně s tím vyjadřuje "eusebeia" i bytostnou ambivalentnost tohoto lidského užasnutí - totiž obavu i naději, strach i lásku, nekonečnou vzdálenost i bezprostřední blízkost toho, k čemu člověk pociťuje onu úctu; tedy to, co Rudolf Otto nazývá výstižně "mysterium tremendum et fascinans"!

Nerad to konstatuji, ale český pojem "náboženství" zdá se mi mimořádně nešťastným. Obzvláště v dnešní době spíše odrazuje, ba provokuje, než by pozval návštěvníka do zahrady spirituální květeny a inspiroval jej k "ochutnávce"... Mělo by nám přece jít o (alespoň přibližné, nedokonalé, leč srozumitelné a lidskému založení blízké) vystižení lidské podstaty jako bytostně vztahové, sebeutvářející, hledající. A není, myslím, třeba prvoplánově vázat to, oč v něm jde, na existenci jakýchkoli bohů či božstev, pod nimiž si dnešní - povětšinou skeptický - člověk spíše představí smyslově vnímatelné (a rozličnými kulty opečovávané) "modly", než "Hlubinu bytí" či "Smysl bytí" (Paul Tillich)...